

Naujažodžių atranka ir pateikimas *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyje*

IVADAS

Pastaraisiais porą dešimtmečių pasaulyje itin suintensyvėjus politiniams, ekonominiams, socialiniams, kultūriniais pokyčiams, sparčiai plėtojantis įvairių sričių mokslui ir šalių tarpusavio ryšiams bei socialiniams tinklams, pastebimai kinta ir tuos pokyčius patiriančių kalbinių bendruomenių vartojamos kalbos, ypač jų leksika (plg. Picone 1996, Fisher 1998; Ayto 2007; Levchenko 2010, Renouf 2014). Daug tyrėjų dėmesio sulaukia besikuriantis naujas žodyno sluoksniu – naujažodžiai, arba neologizmai, kurių atsiranda tiek skolinantis ar verčiant iš kitų kalbų, tiek darantis naujus žodžius savos kalbos priemonėmis. Šie tyrimai neatsiejami nuo didžiulių nuolat atnaujinamų tekstynų, iš kurių galima filtruoti naująją leksiką. Lietuvių kalboje taip pat kelis dešimtmečius kalbama apie sparčiai atsinaujinančią leksiką, tačiau kol kas esama tik pavienių tyrimų, kurie remiasi konkrečiam tikslui iš ribotų kokio nors laikotarpio šaltinių sukauptais duomenų pluoštais (plg. Rudaitienė, Vitkauskas, 1998; Mikelionienė 2000: 15–21; Girčienė 2005; Vaicekauskienė 2007). Stambių darbų, kuriuose būtų pateikiamas išsamus dabartinės naujausios leksikos vaizdas, aprašytos kiekybinių ir kokybinių jos pokyčių kryptys bei formos, lietuvių kalbotyroje neturime.

Rengiant šiuolaikinius leksikografijos veikalus, būtina sistemiškai stebėti leksikos vartojimo pokyčius ir jų tyrimais remiantis papildyti pateikiamą ir aprašomą leksikos vienetų fondą. Tačiau specialiai naujam leksikos sluoksniui skirtos ir nuolat atnaujinamos lietuvių kalbos leksikos duomenų sanaujos iki šiol nebuvo, nors jos poreikis, pavyzdžiui, rašant naują norminamąjį *Bendrines lietuvių kalbos žodyną* (BŽ), akivaizdus.

Kadangi lietuvių kalba turi tvirtas bendrinės kalbos norminimo tradicijas, naujoji leksika nuolat yra ne tik leksikologų, leksikografų, bet ir bendrinės kalbos normintojų akiratyje. Svarbu laiku pastebėti naujus leksikos reiškinius, juos fiksuoti, susisteminti, aprašyti, parodyti vartosenos polinkius, nustatyti naujažodžių normiškumą ir teikti rekomendacijas kalbos vartotojams, nelaukiant, kol pasirodys ar atsi-naujins ilgai rengiami norminamieji veikalai.

Sisteminiams naujosios leksikos tyrimams atsirasti būtinos šiuolaikinėmis informacinėmis technologijomis pagrįstos duomenų sankau-pos ir kompiuteriniai įrankiai joms tirti. Turint galvoje šiuos poreikius ir tikslą paspartinti naujažodžių tyrimus, 2011 m. pabaigoje pradėta kurti skaitmeninė duomenų apie naujus lietuvių kalbos leksikos reiškinius bazė¹. Netrukus internete pradėtas skelbti ir pirmas išvestinis šios bazės rezultatas, nemokamai prieinamas visiems vartotojams, – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* (<http://naujazodziai.lki.lt>).

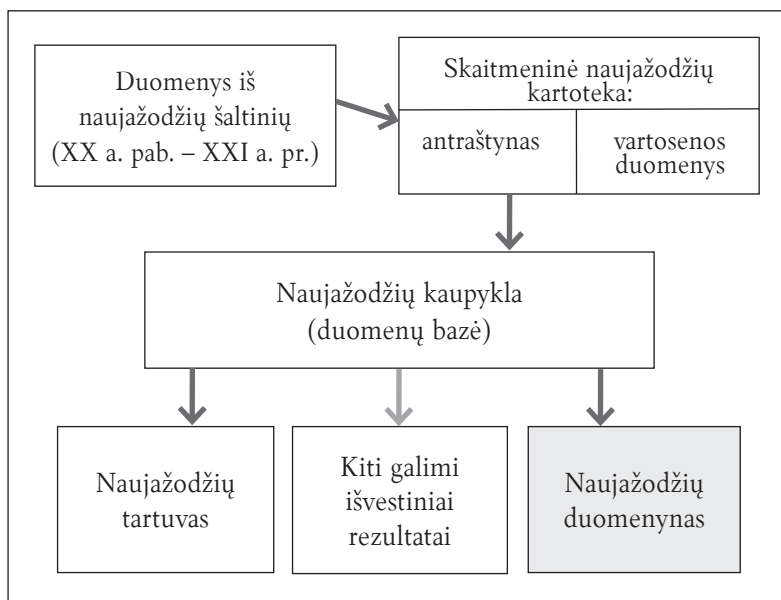
Straipsnio tikslas – pristatyti *Lietuvių kalbos naujažodžių duome-nyną* (toliau – ND) kaip dabartinės naujosios lietuvių leksikos tyrimų įrankį: 1) atskleisti galimybes, kurias jau dabar teikia šis duomeny-nas leksikos tyrėjams; 2) panagrinėti kelias leksikografines problemas, kurių kyla atrenkant ir aprašant naujažodžius. Šiam tikslui pasiekti keliama uždaviniai – supažindinti su duomenynui kurti pasirinkta nau-jažodžio samprata, duomenų šaltiniais, kaupimo ir atrankos kriterijais, naujažodžių sisteminimo ir aprašymo klausimais, apibūdinti naujažo-džių pateikimo duomenyne problematiką.

¹ 2011–2012 m. Lietuvių kalbos institute vykdant Europos Komisijos finansuojamą projektą „Baltijos ir Šiaurės šalių dalys atviroje Europos lingvistinėje infrastruktūroje“ (META-NORD), kurio tikslas – sukurti atvirą kalbų išteklį, technologijų ir įrankių infrastruktūrą Baltijos ir Šiaurės šalims, pritaikytiną mokslui ir verslui, buvo atlikti parengiamieji šios bazės kūrimo darbai. Vėliau darbai tęsti pagal kitą ES struktūrinių fondų projektą „Lietuvių šneka valdomos paslaugos (LIEPA)“ (Nr. VP2-3.1-IVPK-12-K-01-001).

1. BENDRIEJI DUOMENYS APIE LIETUVIŲ KALBOS NAUJAŽODŽIŲ DUOMENYNĄ

Renkant duomenis apie naująją leksiką, kuriant skaitmenines jos kaupimo ir sisteminimo priemones, atsiskleidžia ir daugelis pačios leksikos sisteminių bei funkcinų ypatumų. Todėl ketinimas straipsnyje plačiau supažindinti su ND kūrimo principais ir eiga nėra savitiksli: nuosekliai apibūdinant naujažodžių kaupimo, atrankos ir sisteminimo procesą, išryškėja, kokia dabartinė naujoji leksika pastaruoju metu funkcionuoja vartosenoje.

Kad būtų galima geriau įsivaizduoti ND kūrimo kontekstą, 1 paveiksle parodyti naujažodžių tvarkymo lygmenys ir pateikimo formos.

1 pav. Naujažodžių tvarkymo lygmenys ir pateikimo formos

Pagrindinė duomenų apie naujažodžius tvarkymo priemonė yra naujažodžių kaupykla (turinti duomenų bazės pavidalą). Joje ketinama nuolat kaupti, sistemuoti ir aprašyti naująją XXI a. pradžios lietuvių

kalbos leksiką, kad viešai pateikiamame naujažodžių duomenyje ilgainiui atsiskleistų sisteminis šios leksikos vaizdas:

- būtų matyti naujausi lietuvių kalbos leksikos pokyčiai ir vartosenos dinamika (naujažodžių atsiradimas, plitimas arba neprigijimas vartosenoje);
- atsiskleistų naujažodžių atsiradimo per pastaruosius keletą dešimtmečių lietuvių kalboje mastas;
- išryškėtų sisteminiai ir funkciniai naujažodžių ypatumai (pavyzdžiui, nauji žodžių darybos polinkiai², žodžių reiškinių pokyčių kryptys, stilistiniai požymiai ir pan.);
- lietuvių kalbos vartotojams būtų pateikta praktinės informacijos, kurios nėra kituose dabartinės leksikografijos šaltiniuose arba ji labai išsklidusi.

Straipsnyje daugiausia bus kalbama apie duomenyną, kadangi jis prieinamas vartotojams, tačiau prireikus bus apibūdinami ir kai kurie naujažodžių kaupyklos ypatumai, kurių kol kas duomenyje nematyti.

2014 m. pabaigoje ND buvo pateikta ir aprašyta kiek daugiau kaip 2500 antraštinių naujažodžių (nedidelė jų dalis turi ne vieną reikšmę) ir daugiau kaip 8700 jų vartosenos pavyzdžių³ (žr. 2 pav.). Kartotekoje, į kurią pirmiausia patenka visi duomenys prieš perkeliant į duomenų bazę, naujažodžių ir jų vartosenos pavyzdžių yra sukaupia kelis kartus daugiau ir nuolat pildoma.

Kad būtų galima tirti, kokia kryptimi kinta mūsų leksinė sistema, kokie procesai ir koku mastu joje vyksta, reikia atskaitos taškų. Taigi prieš pradedant kurti duomenų bazę, kilo naujažodžių sampratos ir jų atrankos problema.

² Remiantis ND duomenimis, jau paskelbti du tiriamieji šios temos straipsniai: apie naujadarų su priesaga *-iklis* semantinę struktūrą (Murmulaitytė 2014) ir apie kontaminacinius darinius (Miliūnaitė 2014: 246–264).

³ 2015 m. pabaigoje, rengiant straipsnį spaudai, antraštinių žodžių skaičius buvo viršijęs 3000, iliustracinių pavyzdžių – apie 11 700.

BENDROJI INFORMACIJA**LIETUVIŲ KALBOS
NAUJAŽODŽIŲ DUOMENYNAS**

Kirčiuota forma: **mėmas**

Kirčiuotė: **2**

Rūšis: **naujai skolinτος šaknies žodis**

Kalbos dalis: **daiktavardis**

Rašybos variantai: **meme.**

Kilmė: **anglų, meme.**

Giminiški naujažodžiai: **memelogija; memetika; memiškas, -a.**

Pateikta: **2012 04 29.**

Atnaujinta: **2016 01 07.**

REIKŠMĖ IR VARTOSENĄ

Apibrėžtis: **komiškas kultūrinės informacijos vienetas (paprastai nuotrauka ar piešinys su tekstu), sparčiai plintantis ir platinamas internete.**

Vartojimo sritys: **medijos, el. komunikacija**

Kitas variantas: **mémė.**

Vartosenos pavyzdžiai

1-as pavyzdys: **Memai** yra senesni už internetą, tačiau šiais laikais būtent su internetu labiausiai siejami, nes jis yra palankiausia terpė jiems plisti ir daugintis.

Šaltinis: **nezinau.lt**

Šaltinio rūšis: **tinklaraštis**

Metai: **2008**

Kita metrika: **09 17.**

2 pav. *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno (<http://naujazodziai.lki.lt>) fragmentas*

2. NAUJAŽODŽIŲ ATRANKA DUOMENYNUI

Remiantis pagrindiniais naujažodžių požymiais (plg. Jakaitienė 2010: 205–206), svarbu išnagrinėti tokius naujažodžių pateikimo bazėje aspektus:

- pasirinkti ND tikslams ir paskirčiai tinkamiausią naujažodžio sampratą,
- nusistatyti laikotarpį, kuriuo atsirandantys ir funkcionuojantys leksikos vienetai bus laikomi naujažodžiais,
- pasirinkti atraminius leidinius, kurie leistų spręsti, ar žodis iki tol nebuvo fiksuotas,
- pasirinkti šaltinius, iš kur renkami duomenys.

Iš šių aspektų matyti, kad naujažodžių samprata ir atranka daug priklauso nuo susitarimo ir daug lemia duomenyno tikslai bei paskirtis. Toliau šie atrankos aspektai apibūdinami išsamiau.

2.1. Naujažodžio samprata. Pagal įprasčiausią naujažodžio sampratą naujažodžiais laikomi naujai kalboje atsiradę žodžiai ar naujos jų reikšmės (plg. Urbutis 2009: 36–37; Jakaitienė 2010: 205–215). Kartais leksikografijos praktikoje prie žodžio kaip pagrindinio leksikos vieneto pridedami pastovieji žodžių junginiai ir santrumpos⁴, taigi prie naujažodžių gali būti šliejamos ir naujai atsiradusios santrumpos bei naujai sudaryti ar išsiversti pastovieji žodžių junginiai.

ND naujažodžiai taip pat pirmiausia skirstomi pagal formą (žr. 1 lentelę), kad pagal šį požymį prireikus naujažodžius būtų galima atskirai išrinkti iš bazės. Antras klasifikacijos lygmuo – naujažodžio tipas – nustatomas atsižvelgiant į tai, kokių būdu atsirado naujažodis: 1) žodis yra nauja, iki tol nefiksuotą lietuvių kalboje šaknį turintis skolinys arba tos šaknies vedinys, 2) naujažodis pasidarytas savos kalbos priemonėmis iš jau esančių žodžių, kurie nelaikomi naujažodžiais, 3) jau esančiam leksikos vienetui suteikta nauja reikšmė. Nors dalis naujažodžių patenka į lietuvių kalbą verčiant leksikos vienetus iš kitų kalbų, bet nustatyti, ar naujažodis išverstas (t. y. jo darybinė ar semantinė motyvacija skolinama iš kitos kalbos) ar pasidarytas savo kalboje, ne visada įmanoma (plg. Jakaitienė 2010: 213–214), todėl šis požymis duomenyje kol kas nelaikomas klasifikaciniu. Ateityje, kai bus sukaupta daugiau duomenų, nagrinėjant šias stambiąsias naujažodžių klasifikacines grupes ir už jų likusius duomenis (kurie paprastai kiekvienoje klasifikacijoje įvardijami kaip „kita“), esamą klasifikaciją neišvengiamai reikės tikslinti ir smulkinti, pavyzdžiui, pirmoje grupėje galbūt bus tikslinga atskirti hibridus.

Į duomenyną dedama ir vadinamųjų autorinių, dažnai vienadienių (situacinių), tik tam kartui sukurtų naujažodžių (pavyzdžiui, *drambliaskrydis*, *kainapjūtė*, *muzikėčia*, *nuožmogis*, *šokoladainis*, *valdžiagyvis*, *žinialaiža*, *žeuras* ir pan.), nes jie įdomūs ir kaip naujos minties raiškos būdas, ir kaip lietuvių kalbos darybinių išgalių išbandymas, nors į pagrindinius žodynus tokie žodžiai paprastai nepatenka. Kita vertus, kartais naujažodžius pavyksta fiksuoti vos atsiradusius, tad iš

⁴ Plg. Oksfordo žodyną (OD) praktiką <http://public.oed.com/the-oed-today/recent-updates-to-the-oed/march-2014-update/new-words-list-march-2014/#senses> (žiūrėta 2014 11 16).

karto ne visada įmanoma nuspėti, ar koks naujas žodis paplis, ar liks tik pavienis kalbos faktas.

1 lentelė. Naujažodžių klasifikacija kaupykloje⁵

Tipas \ Forma		Žodis	Žodžių junginys	Santrumpa
Naujai skolinta	šaknis	<i>aftepartis, oekonomijakis, loftas, loftininkas, apsišopinti, džiazva</i>	<i>aštanga joga</i>	<i>VIP'as</i>
	citata	<i>bob, colombré, selfie, voilà, wow</i>	<i>red carpet, eletric boogie, non fiction, white tie</i>	<i>aka, OMG, LED, LGBTI</i>
Naujai pasidaryta		<i>afrolietuvis, asmenukė, gamyklabutis, keistonomika, projektažmogis, grojaraštis, klubinėti, klubinėtojas</i>	<i>gyvybės langelis, žaibiškas sambūris, kelių gaidelis, dvigubas dviženklis, galvų medžioklė</i>	<i>Eur</i>
Suteikta nauja reikšmė		<i>ambasadorius, krokodilas, rietiklis, blakė, tinklas, dulksna, vertyklė</i>	<i>Briuselio kopūstai</i>	–

Taigi naujažodžių kaupykloje ir duomenyne fiksuojami ir pateikiami kur kas platesni duomenys, nei reikia leksikografijos veikalamis papildyti ar norminamosioms rekomendacijoms teikti. Dalis tokių duomenų gali būti naudingi tiriant okazionalizmą ir kitų pakraštinių,

⁵ Dėkoju dr. Daivai Murmulaitytei, padėjusiai išdiskutuoti kai kuriuos šios klasifikacijos elementus. Diskusija dar nebaigta, tikslesnės ir patogesnės naujažodžių klasifikacijos duomenynui tebeieškoma.

pavienių leksikos naujovių, pavyzdžiui, kontaminacinių darinių, atsiradimą ir funkcionavimą (žr. Miliūnaitė 2014: 246–264).

2.2. Laiko, kuriuo funkcionuoja naujažodžiai, atskaitos taškas. Naujažodžiui identifikuoti svarbu kalbos vartotojų suvokiamas naujumo elementas, tad pasirenkamas naujažodžiui apibrėžti laikotarpis negali būti labai ilgas. Tačiau kartu, norint stebėti naujažodžių vartosenos dinamiką, jis neturi būti ir pernelyg trumpas. Kuriant duomenyną, optimalus šiam reikalui pasirodė poros dešimtmečių laikotarpis, t. y. orientaciniu atskaitos tašku imta XXI a. pradžia. Tai daugiausia lėmė esamų atraminių leidinių specifika (plačiau žr. straipsnio 2.3 skyrelį). Tiesa, vienas kitas naujažodis vartosenoje fiksuotas ir kiek anksčiau, paskutinį XX a. dešimtmetį, bet buvo netikslinga juos išleisti iš akių, kadangi jie nebuvo iki šiol leksikografiškai aprašyti. Kai kurie ND fiksuoti naujažodžiai kalbos vartotojams jau neatrodo labai nauji, nes per porą dešimtmečių lengvai pritapo prie lietuvių kalbos sistemos ir natūraliai įsiliejo į vartoseną (pavyzdžiui, *apkalta*, *balsadėžė*, *indaplovė*, *skalbyklė*, *mėsainis*). Kartais apsiprasti su nauju žodžiu, jeigu jis vartosenoje dažnas, užtenka metų kitų. Pavyzdžiui, *dūzgės* (angl. *afterparty*) fiksuotos 2011 metais, o *asmenukė* (angl. *selfie*) – 2014 metų pradžioje, bet jų vartosenos polinkiai rodo, kad tol, kol bus aktualios pačios jais įvardijamos realijos, tol jie gyvuos, nes vartotojų jau yra priimti, nors vis dar atrodo gana nauji, plg.:

Vokiečių rinktinės **dūzgėse** – **asmenukės** su A. Merkel ir Rihannos aistros bei bučiniai [straipsnio antraštė, delfi.lt 2014 07 14; paryškinta autorės. – R. M.].

Būna ir priešingai – kartais ir penkerių metų naujažodžiui prigyti esti per mažai arba naujas žodis apskritai nepritampa, dėl įvairių priežasčių vartotojų nėra palaikomas (pavyzdžiui, *miškuva*, *miškuvis* „urėdija, urėdas“, *niekstartis* „falšstartas“, *pateiktuvės* „pristatymas“, *rinkmena* „failas“, *šlovėraštis* „čartas“, *vaizduoklis* „monitorius“ ir kt.). Tokie žodžiai, kadaise pateikti kaip norminamosios rekomendacijos vartotojams, taip pat fiksuojami ND. Pasirinktas poros dešimtmečių

laikotarpis leidžia įvertinti jo pradžioje atsiradusių naujažodžių gyvybingumą.

2.3. Atraminiai leidiniai. Atrenkant duomenis taikomas naujažodžių teorijoje ir praktikoje pripažintas kriterijus – žodžių ir jų reikšmių fiksavimas žodynuose: jeigu atraminiais laikomuose žodynuose kokių žodžių ar jų reikšmių nėra, jie paprastai būna naujažodžiai.

Atraminiais duomenyno leidiniais pasirinkti trys svarbiausi gerai žinomi iki XXI a. pradžios atsiradusią lietuvių kalbos leksiką fiksuojantys žodynai:

- *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (DLKŽ6e: 6-asis (3-ias elektroninis) leidimas, 2006; jis faktiškai remiasi 4-uoju popieriniu leidimu, 2000; interneto versija, 2011);
- elektroninis *Lietuvių kalbos žodynas* (LKŽe: vėliausiųjų tomų iliustraciniai pavyzdžiai siekia 2001 m.);
- *Tarptautinių žodžių žodynas* (TŽŽ: *Alma littera*, 2001)⁶.

Vis dėlto reikia pripažinti, kad naujažodžių atrankos kriterijus pagal atraminius leidinius lietuvių kalbos atveju negali būti visiškai patikimas, nes tikrinant kiekvieną galimą naujažodį šiuose šaltiniuose, dažnai išryškėja šių žodynų nesistemiškumo problema. Juose gali būti pateikiamas ne visas darinių lizdas, o tik jo fragmentai, tad, formaliai žiūrint, pavyzdžiui, *ergoterapija*, *feminizacija*, *feminizmas*, *floristika*, *holizmas*, *laicizacija*, *satанизmas*, patekę į TŽŽ, nėra naujažodžiai, o *ergoterapeutas* (-ė), *ergoterapis* (-ė), *feministas* (-ė), *feministinis* (-ė), *floristas* (-ė), *holistinis* (-ė), *laicizmas*, *laicistas* (-ė), *laicistinis* (-ė), *satanistas* (-ė) formaliai laikytini naujažodžiais. Be to, lėtai leidžiamuose žodynuose yra susidarę leksikografinių plyšių, nes kai kurie žodžiai funkcionuoja nuo gerokai anksčiau, nei buvo parengti atraminiai žodynai, bet į juos nėra patekę – arba tuo metu dar nesiryžta juos įteisinginti, arba jie tiesiog nepateko į žodynų rengėjų akiratį. Tiems leksikografiniams plyšiams parodyti naujažodžių bazėje yra žyma „nenaujas

⁶ Iki šiol yra išėję keletas naujų šio žodyno leidimų – ir nežymiai papildytas elektroninis, ir daugiau atnaujintas knyginis (2013), bet laikantis nusistatyto atskaitos taško, 2001 m. yra arčiausiai XXI a. pradžios atraminį šaltinių.

nefiksuotas“. Tokią žymą turi, pavyzdžiui, žodžiai *gaiviklis*, *lūpdažis*, *marsaeigis*, *namotyra*, *petroglifas* ir kt., kurių vartosenos faktų ND kartotekoje turima kur kas ankstesnių nei paskutinio XX a. dešimtmečio.

2.4. Naujažodžių šaltiniai. Dabartiniu duomenų kaupimo etapu naujažodžiai į kartotekos antraštinę patenka iš dvejopų šaltinių: 1) nuosekliai peržiūrimi įvairūs XX a. pabaigos – XXI a. pradžios kodifikacijos veikalai ir mokslo darbai apie naujažodžius; 2) naujažodžiai renkami rankiniu būdu iš vartosenos, skaitant daug įvairių tekstų (plačiau žr. Miliūnaitė 2012: 3–11).

Iš leksikai skirtų kodifikacijos darbų pirmiausia minėtini tie, kuriuose pateikiamos naujųjų skolinių ir jų atitikmenų (tarp jų ir naujadarų) vartojimo rekomendacijos (*Kalbos patarimų* dalis, skirta skoliniams, 2005 ir 2013 m. leidimai; Valstybinės lietuvių kalbos komisijos tvirtinami svetimžodžių atitikmenų rekomendaciniai sąrašai), taip pat įvairiuose leidiniuose skelbiamos pavienės naujosios leksikos vartojimo rekomendacijos. Šiuose šaltiniuose, kitaip nei atraminuose leidiniuose, naujažodžiai paprastai nebūna išsamiai leksikografiškai aprašyti – ypač tai pasakytina apie lietuviškus naujus skolinių atitikmenis (dažnai nepateikiama apibrėžčių, ne visada nurodomos kirčiuotės, stilistiniai požymiai ir pan.), todėl prieš aprašant naujažodžius kaupyklėje, reikia sukaupiti informatyvių vartosenos duomenų, juos ištirti ir atlikti visą kitą leksikografinį darbą.

Pildant naujažodžių kartotekos antraštinę ir kaupiant vartosenos duomenis, orientuojamasi į viešąją dabartinę vartoseną, t. y. tas jos sritis, kuriose funkcionuoja bendrinė lietuvių kalba, tačiau nevengiama ir viešųjų paribio ar užribio vartosenos sričių (pavyzdžiui, interneto tinklaraščių, komentarų, forumų, socialinių tinklų), iš kurių į bendrinę kalbą patenka naujų, dar nesunormintų leksikos reiškinių. Pagrindinių vartosenos šaltinių sąrašą sudaro:

- žiniasklaida (spausdintinė, internetinė);
- administraciniai tekstai (originalūs, verstiniai);
- moksliniai ir mokslo populiarinimo tekstai (originalūs, verstiniai);
- meniniai tekstai (originalūs, verstiniai);

- įvairi kita interneto informacija (įmonių, privačių asmenų interneto svetainės);
- tinklaraščiai;
- reklama (internetu, lauko, spausdinta, spaudos);
- elektroninė komunikacija (viešojo);
- sakytinė kalba (viešojo – oficialioji ir laisvoji).

Naujažodžių iš mokslinių tekstų į kartoteką patenka nedaug, orientuojamasi į tai, ar jie yra siauros srities terminai, ar būdingi bendrajai vartosenai. Specialioji terminija yra specialiosios kalbos ir atskiros tyrimų srities – terminologijos – objektas, be to, naujausią terminiją fiksuoja *Lietuvos Respublikos terminų bankas* (<http://terminai.vlkk.lt>).

Naujažodžių vartosenos pavyzdžiai metrikuojami, todėl juos galima rūšiuoti ir pagal šaltinių pobūdį, ir pagal metus bei autorius (jeigu pastarieji gali būti svarbūs naujažodžiui atsirasti ar jam plisti).

3. NAUJAŽODŽIŲ DUOMENŲ TVARKYMAS

Aprėpti pasirinktas svarbiausias naujažodžių vartojimo sritis ir kaupti iš jų informaciją, kai jos šrantai milžiniški, galima pajėgti tik turint nemažų mokslinių pajėgų ir taikant informacines technologijas⁷ (dar žr. Mikelionienė 2000: 15–21). Kol lietuvių kalbai pritaikyti naujažodžių paieškos kompiuteriniai įrankiai, kurie išfiltruotų naujažodžius iš didelių tekstų sankepių (tekstynų), tik kuriami ir išbandomi⁸, tenka verstis išimtinai rankiniu būdu, todėl darbas nėra spartus ir jo rezultatai gali rodyti tik pačius bendriausius kiekybinius naujosios leksikos polinkius. Tačiau jau dabar iš turimų duomenų matyti kokybiniai

⁷ Plg. Oksfordo žodynų (OD) praktiką: naujažodžiai filtruojami iš Oksfordo anglų kalbos tekstyno, taip pat remiamasi specialia iš viso pasaulio savanorių skaitytojų duomenų sudaroma baze (žr. <http://www.oxforddictionaries.com/words/how-do-you-decide-whether-a-new-word-should-be-included-in-an-oxford-dictionary>, žiūrėta 2014-11-23).

⁸ Vieną iš tokių naujažodžių gaudyklių (kaip lietuvių rašytinės kalbos naujovių vartosenos paslaugą pagal projektą „Lietuvių kalbos sintaksinės-semantinės analizės sistema tekstynui, lietuviškam internetui ir viešojo sektoriaus taikymams“) 2015 metais pateikė Vytauto Didžiojo universitetas (<https://www.raštija.lt/semantika-lt>); rašant šį straipsnį, išbandyti šios gaudyklės dar nebuvo galimybių.

naujažodžių požymiai, ir jų tyrimas bei sisteminimas deda pagrindus naujam, kompiuterizuotam naujažodžių fiksavimo ir analizės etapui.

3.1. Naujažodžių kaupimo kryptys. Kaip minėta, pirmiausia naujažodžių kartotekoje sudaromas ir nuolat pildomas naujažodžių antraštynas, o toliau apie tuos naujažodžius renkama informacija iš įvairių šaltinių. Svarbiausi ir įdomiausi duomenyno kūrimo pokyčiai skelbiami *Naujienu* puslapyje. Šis darbas dirbamas keliomis kryptimis. Į duomenų bazę dedami: 1) iki šiol jau sukaupți XX a. pabaigos (t. y. apytikriai paskutinio dešimtmečio) – XXI a. pradžios duomenys, nepatekę į atraminius žodynus (pavyzdžiui, *dėlionė, parasparnis, mėšainis, javainiai, sauskelnės, atvirauti, bernvakaris* ir kt.); 2) patys naujausi, randami dabartinėje vartosenoje naujažodžiai (pavyzdžiui, *apykojė, įspirtukės, olimpicenas, plaktainis, selfis, asmenukė, patiktukas* ir kt.). Kartais naujažodžiui atsirasti duomenyne pakanka kelių minučių nuo tada, kai jis aptinkamas vartosenoje, o kai kada tenka ilgokai aiškinantis, ką vienas ar kitas žodis reiškia, kokia jo kilmė, kad būtų galima jį aprašyti ir pateikti ND.

3.2. Naujažodžių sisteminimas ir aprašymas kaupykloje. Kiekvienas naujažodis kaupykloje aprašomas pagal įvairius leksinius, gramatinius, stilistinius ir normiškumo požymius (žr. 3 pav.), remiantis sukauptais vartosenos pavyzdžiais.

Dalis šios informacijos matoma ir ND, kur naujažodžio aprašą sudaro du blokai.

I. Bendroji informacija:

- antraštinis žodis ir kirčiuotoji jo forma bei kirčiuotė;
- klasifikacinis požymis pagal naujažodžio formą ir tipą;
- kalbos dalis;
- rašybos variantai;
- kilmė;
- giminiški naujažodžiai;
- informacijos pateikimo ir atnaujinimo data.

«« Pradžia Lietuvių kalbos naujažodžių kaupykla. Informacijos apie naujažodžius ruošimas

grązg abc

la tt ūž ūn ūv ūp ūb

grafofobija
grafolektas
granita
grauztukas
grąžgarstė
graužėjimas
graužlesnis, -ė
graužiada
graužulizmas
greige
greitaveika
greitdiplomis
greitmaistis
greitošauda
greitsriubė
greitukas
greitukė

Žodis yra 1 reikšmė

Sąrašo žodis: grąžgarstė Antraštynui ☐ Homonimo nr:

Kirč. formos: grąžgarstė

Rūšis: žodis naujai pasidaryta (naujadaras) naujadaras

Kalbos dalis: daiktavardis Giminė: moteriškoji Daugiskaitinis ☐

Kitos gramatinės pažymos:

Gramatikos pastabos:

Kirčiuotė: 1 Kirčiavimo variantai:

Kirčiavimo pastabos:

Rašybos variantai:

Kilmė: lietuvių Kilmės pastabos:

Originalo forma: plg. italų k. („rucola“).

Darinio rūšis: sudurtinis Darybos formantas:

3 pav. Lietuvių kalbos naujažodžių kaupyklos fragmentas

II. Naujažodžio reikšmė ir vartoseną:

- apibrėžtis;
- vartojimo sritis ar sritys;
- funkciniai atspalviai;
- norminamoji informacija;
- kiti variantai (jei jų yra) ir jų kodifikacijos statusas;
- prasminės sąsajos su kitais duomenyno naujažodžiais;
- vartosenos pavyzdžiai (jų autoriai, šaltiniai ir šaltinių rūšys).

Specifinė informacija (pavyzdžiui, apie naujadarų morfologinius bei darybinius ypatumus), reikalinga naujažodžius tiriantiems kalbos specialistams, duomenyne nepateikiama, bet kaupykloje tokios galimybės numatytos.

4. PAIEŠKOS GALIMYBĖS ND

Duomenyne šiuo jo kūrimo etapu galima dvejopa paieška: 1) antrašinių žodžių sąrašė; 2) pagal kai kuriuos naujažodžių požymius.

Anraštinių žodžių sąrašė galima atlikti paiešką pagal naujažodžio fragmentą, taigi išsirinkti tiek bendrašaknius žodžius (pavyzdžiui, su *rank-*: *dvirankinė*, *įrankus (-i)*, *rankdarbiuotis*, *tvirtarankis (-ė)*; su *veid-*:

plytavėdis, veidaknygė, veidotyra, veidotyrininkas), tiek turinčius tą patį darybos formantą (pavyzdžiui, *-iena*: *anekdoteliena, dokumentiena, forumiena, internetiena, laikraštiena, pigiena, skaitaliena, skaitmeniena, šlamštiena* ir t. t.; *-išius*: *draugišius, programišius, tinklišius*).

Duomenyne taip pat galima paieška pagal įvairius informacijos apie naujažodžius parametrus:

- naujažodžio kilmę (pagal kilmės kalbą);
- originalo formą (tarkim, norima sužinoti, ar duomenyne yra naujažodis, kurio originalo forma yra *fajita* arba *cashmob*);
- rašybos variantus;
- vartojimo sritį (daugiau kaip 50 sričių nuo astronomijos iki žvejybos);
- ypatinguosius požymius (autorinius, pavienius, būdingus išeivijai ir kt. naujažodžius);
- naujažodžius pavartojusius ar (ir) juos sukūrusius (žinomus, autoritetingus ir pan.) asmenis.

Tiriant bazėje sukauptus duomenis, gali atsirasti kokių nors iš anksto nenumatytų naujažodžių ypatumų, todėl požymių sąrašas ir paieškos galimybės pagal poreikį gali būti plečiamos.

5. PROBLEMOS, KURIŲ KYLA SISTEMINANT IR APRAŠANT NAUJAŽODŽIUS

Naujažodžiai kaip nauji, iki tol leksikografiškai visai neaprašyti ar mažai aprašyti leksikos vienetai, kelia įvairių leksikologijos, leksikografijos ir kodifikacijos problemų, pavyzdžiui:

- kartais būna keblu nustatyti skolinto naujažodžio kilmę (ypač jeigu naujažodis toks naujas ar retas, kad kitakalbiai šaltiniai jo dar nepateikia);
- ne visada įmanoma, ypač jeigu turima nedaug vartosenos duomenų, tiksliai apibrėžti naujažodžio reikšmę ar reikšmes (nustatyti reikšmių skirtį, atspalvius, stilistinius požymius);
- yra rizikos suklysti, nustatant norminę naujažodžio rašybos, kirčiavimo, kaitybos formą ir vertę, variantų normiškumo santykius,

nes vartosenoje nauji, ką tik atsiradę žodžiai (skoliniai) dažnai būna labai variantiški.

Gvildenant naujažodžių kodifikacijos klausimus, ypatingesni ir bendrajai vartosenai aktualūs atvejai svarstomi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Žodyno pakomisėje (prireikus – Tarties ir kirčiavimo pakomisėje). Pavyzdžiui, 2014 m. pabaigoje iš ND duomenų buvo parengtas ir šiai pakomisei pateiktas svarstyti 40-ies naujųjų japonų kalbos skolinių sąrašas. Jame buvo skolinių, kurie kėlė abejonių dėl rašybos, kirčiavimo ar linksniavimo (pavyzdžiui, *ānimē, čirāšis, kombučia, suisėkis, sumijē, tempora* ir kt.⁹).

Toliau straipsnyje nagrinėjama viena naujažodžių klasifikavimo problema. Nuo to, kokie ir kaip kaupykloje bus pateikti naujažodžių požymiai, priklauso ir naujosios leksikos tyrimo galimybės.

5.1. Naujadaras ar nauja reikšmė? Ši su naujažodžių sisteminiu susijusi problema kyla seno ir naujo leksikos sluoksnio sandūroje ir iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti visai paprasta. Skirtis – naujadaras ar nauja žodžio reikšmė (tiksliau – semantinis naujadaras) yra reikalinga tiriant žodžių darybos ir semantinės raidos polinkius, todėl reikia nusistatyti aiškius klasifikavimo principus.

Nesudėtingais atvejais, jeigu naujas žodis padarytas iš atraminiuose leidiniuose jau fiksuotą šaknį turinčio (ar iš kelių fiksuotų šaknų sudaryto) žodžio, bet paties to darinio atraminiuose leidiniuose nėra, jis laikytinas naujadaru, pavyzdžiui: *draskyklė, vėjaratis, žingsniuoklis, žemagrindis (-ė)* ir pan.

Jeigu žodis jau yra fiksuotas atraminiuose leidiniuose, bet pradedamas vartoti kitoms realijoms pavadinti (kitai variant, vieno dalyko pavadinimas perkeliamas kitam), jis įgyja naują reikšmę (tokia reikšmė gali būti ir skolinata). Plg.:

blakė „vabzdys, ppr. kenkėjas ar parazitas, plokščiu kūnu ir maža galva“ (DLKŽ6i) ir „slapto klausymosi ir stebėjimo įranga“ (ND);

⁹ Čia pateikiama sunorminta forma. Visas naujųjų japonų kalbos žodžių sąrašas (VLKK protokolinis nutarimas Nr. PN-6, 2014-12-11) skelbiamas VLKK interneto svetainėje: <http://vlkk.lt/lit/107603>.

runkelis „balandinių šeimos daržų augalas apskritu arba pailgu šakniavaisiu (Beta); jo šakniavaisis“ (DLKŽ6i) ir „tamsuoliu laikomas pesimis-tiškai nusiteikęs žmogus, priešinamas elitui“ (ND).

Taigi viena yra naujažodis kaip darybos rezultatas, kita – kaip žodžio semantinės raidos ar vertimo iš kitų kalbų rezultatas. Tačiau skiriamoji riba tarp naujadaro ir naujos reikšmės žodžio ne visada aiški. Keblumų atsiranda ypač tada, kai naujažodis yra darybiškai skaidus. Tada kyla klausimas: kada žodis tik įgauna naują reikšmę, o kada pasidaromas iš naujo?

5.1.1. REIKŠMĖS PLĖTIMASIS Į KITAS SRITIS. ND aprašant naujas žodžių reikšmes aiškiai matyti, kad nemažas atsinaujinančios leksikos sluoksnis susijęs su miesto kultūros augimu. Net jau seniai (anksčiau nei turėtų aprėpti ND šaltiniai) vartosenoje įsigalėjusios naujos žodžių reikšmės atraminuose žodynuose ne visos fiksuotos. Tai rodo, kad pasirinktieji atraminiai žodynai (neįskaitant TŽŽ, bet ypač turint galvoje vis naujai perleidžiamą DLKŽ) kartais dar remiasi tik kaimiškosios kultūros leksika. Plg.:

akutė „1. mžb. akis; 2. augalo pumpuras, akelė; 3. smulki kiaurymėlė, tuštumėlė (*korio a.*)“ (DLKŽ6i) ir „maža apvali durų angelė pažiūrėti, kas yra už tų durų“ (ND);

gryninti „daryti gryną, grynesnį: *G. orq. Grūdus vėtydavo, ~davo.* | *prk.: Kalbą g.*“ (DLKŽ6i) ir „versti grynaisiais (kalbant apie pinigus, vertybinius popierius ir pan.)“ (ND);

perdegti „1. degant persiskirti; kiaurai išdegti: *Ilgos malkos – per vidurį ~a, o galai lieka*; 2. padauginti kaitintis saulėje: *~iau saulėje, ir pradėjo galvą skaudėti*; 3. sukaisti, sugesti: *~ę grūdai nebedygsta*; 4. *prk.* labai susijaudinti: *~iau visas (iš gailėsčio), jo kapą pamatęs*; 5. *prk.* prarasti įkarštį, nusiraminti: *Buvo labai užsidegęs važiuoti, dabar ~ė. Žaidėjai ~ė prieš rungtynes.*“ (DLKŽ6i) ir seniai vartojama, dažna reikšmė „nustoti veikti dėl elektros perkrovos ar nuo susidėvėjimo (apie elektros prietaisus)“ (NDk).

Naujų reikšmių žodis gali įgyti ir iš kitų kalbų per vertimus. Plg.:

skautas „vaikas ar jaunuolis, įsijungęs į organizuotą pavyzdingo piliečio auklėjimo sistemą, išplitusią daugelyje šalių: *~ų draugovė*“ (DLKŽ6i)

ir „sporto komandos žvalgybininkas, kuris ieško komandai naujų jaunų žaidėjų, renka informaciją apie varžovus“ (ND).

Visais šiais atvejais žodžio reikšmės plėtimasis į kitas sritis yra natūralus ir lengvai paaiškinamas, nes išlaikomas semantinis bent vienos senosios (jei žodis daugiareikšmis) ir naujosios reikšmės ryšys (žr. Jakaitienė 2010: 108–109, 213–214). Rengiant naujus leksikografinės darbus, nuspręsti, ar tai bus laikoma naujomis reikšmėmis, ar jų atspalviais, priklauso nuo paties leidinio pasirinktos žodžių reikšmių pateikimo sistemos, bet svarbu, kad pats pokytis susijęs ne su naujo žodžio, o su naujos reikšmės susidarymu.

5.1.2. NAUJAI PASIDARYTAS ŽODIS AR NAUJA NEBEVARTOJAMO DARINIO REIKŠMĖ? Neretas atvejis, kai koks nors darinys pasitraukia iš aktyviosios vartosenos (dažniausiai išnykus pačiai juo įvardijamai realijai), o po kiek laiko vartosenoje atsiranda žodis, formaliai sutampantis su pasitraukusiuoju dariniu, bet pavadinantis kitą (ar pakitusią) realiją. Plg.:

gniaučyklė „žr. *gniaučiklis* 1. replės, spaustuvai“ (LKŽe) ir „prietaisas rankos pirštų lenkiamiesiems raumenims mankštinti“ (ND);
mainykla „vieta, kur kas mainoma: *Čia ne mainyklà (čia pinigų niekas nemaino)*“ (LKŽe)¹⁰ ir „fizinė arba virtuali mainų vieta: *drabužių mainykla, failų mainykla*“ (ND).

Taigi dabartinę *gniaučyklę* ar *mainyklą* būtų galima laikyti naujai pasidarytais žodžiais (naujadarais), bet lygiai taip pat tai gali būti senųjų *gniaučyklės* ir *mainyklos* semantinės raidos rezultatas. ND abu šie naujažodžiai klasifikuojami kaip naują reikšmę įgiję žodžiai, laikantis formaliojo kriterijaus, kad atraminiam žodyne patys žodžiai jau buvo fiksuoti.

¹⁰ Jeigu aiškinant žodį pateikiama nuoroda į LKŽe, vadinasi, DLKŽ6i tokio darinio nėra, tad tikėtina, kad kurį laiką jis buvo neaktualus ir pasitraukęs iš vartosenos. Konkrečiu atveju *mainykla* (iš Juozo Balčikonio sakinio) nepateko nė į vieną DLKŽ leidimą greičiausiai todėl, kad nebuvo aktualu. Vėl prireikus įvardyti šią sąvoką, nuo DLKŽ6e leidimo atsirado *keitykla* „įstaiga ar padalinys, kuriame kas keičiama: *Pinigų k.*“ (DLKŽ6i); LKŽe *keityklos* iš viso nepateikia.

Ieškant naujadaro ar naujos reikšmės atsiradimo skirties reikia atsižvelgti į tai, kad senasis ir naujasis darinys dažnai esti padaryti iš skirtingų to paties pamatinio žodžio leksemų. Plg.:

išpirktuvės „etnogr. jaunosios išpirkimo apeigos“ (DLKŽ6i) ← *išpirkti* „sumokėjus išvaduoti ar atgauti“ ir „prekybos akcija, skatinanti pigiau išpirkti prekes prieš pateikiant naują jų siuntą“ (ND) ← *išpirkti* „viską nupirkti, nelikti parduodamų daiktų“;

rietiklis „lazdelė velenui sukti, audeklą riečiant“ (DLKŽ6i) ← *riesti* „vytioti ant veleno ar nuo jo (metmenis ar audeklą)“ ir „rankis blakstienoms riesti – nedidelės žnyplės su tam tikru antgaliu“ (ND) ← *riesti* „lenkti; lanką daryti“;

povakaris „žr. p a v a k a r y s, p a v a k a r ė „laikas apie vakarą“ (DLKŽ6i) ← *vakaras* „dienos pabaiga“ ir „dažniausiai oficialaus renginio tęsinys neoficialioje aplinkoje“ (NDk) ← *vakaras* „pasilinksminimas, šokiai, vaidinimas“;

vertyklė „1. kablų mėšlui ar kam nors verstui iš vežimo“ (LKŽe) ← *versti* „guldyti, griauti ant šono, ant žemės“; „2. senoviško arklo, žambio dalis“ (LKŽe) ← *versti* „rausiant kelti į viršų“ ir „kompiuterinė vertimo iš vienos kalbos į kitą programa“ (ND) ← *versti* „vienos kalbos tekstą išdėstyti kita kalba“.

Nors realiai visi šie naujieji dariniai pasidaryti iš naujo, gal nė ne-
numanant, kad atraminuose žodynuose yra fiksuota tokiu pačiu būdu, tik iš kitos pamatinio žodžio reikšmės padarytų ir kadaise aktyviai vartotų darinių, ND jie nelaikomi naujadarais, nes formaliai sutampa su jau fiksuotaisiais, o semantinis ryšys tarp senųjų ir naujųjų gali būti daugiau ar mažiau įžvelgiamas, – tiek, kiek jis įžvelgiamas tarp realiųjų, kurias vieni ar kiti įvardija, ar tarp skirtingų to paties žodžio reikšmių.

5.1.3. TARPINIAI ATVEJAI. Ieškant darybinių ir semantinių naujadarų skirties, įdomus yra žodžio *stiklainis* atvejis, plg.:

stiklainis „stiklinis uždaromas indas“ (DLKŽ6i) ir „naujoviškas stiklinis pastatas arba antstatas“ (ND).

Į *stiklainį* naująja pastato reikšme galima žiūrėti dvejopai: arba kaip į naujadarą (*stikl*||as + -ainis, plg. bendriausią vedinių su šia prielaga darybos reikšmę „vardažodinės ypatybės turėtojo pavadinimas, žymintis daiktą pagal pamatinio žodžiu pasakytą ypatybę“, žr. DLKG₄:

117), arba kaip į naują esamo *stiklainio* reikšmę (stiklinio indo pavadinimas perkeltas stiklinio pastato pavadinimui). Ir vienas, ir kitas atvejis visiškai įmanomas. Tačiau nustatyti, kaip iš tikrųjų atsirado stiklinio pastato pavadinimas, vargu ar pavyktų, nes vieniems jis kelia tiesioginių asociacijų su stikliniu indu (t. y. su senosios reikšmės *stiklainiu*), kitiems, kurie šį pastatą vadina lietuviškojoje vartosenoje fiksuotomis žargoniškomis svetimybėmis *stekliovkė* ar *stekliaška* (plg. *стекляшка* „О здании из стекла и бетона, создающего впечатление просвечиваемого, сквозного“, БТСРЯ), tokios semantinės motyvacijos gal ir nėra. Šiuo antruoju atveju būtų priartėta prie darybos homonimų, bet tikraisiais darybos homonimais jų laikyti nebūtų galima, nes darybos formanto funkcija iš esmės yra ta pati (dėl darybos homonimų sąvokos plačiau žr. Urbutis 2009: 115–116). ND *stiklainis* laikomas naują reikšmę įgijusiu žodžiu.

5.2. Nauja reikšmė ar darybos homonimas? ND fiksuoti keli atvejai, kai darybiškai skaidomą naujažodį, formaliai sutampantį su atraminuose leidiniuose esančiu žodžiu, galima tvirtai laikyti naujadaru, o ne žodžiu, įgijusiu naują reikšmę. Plg.:

- 1 *svarainis* „bot. dekoratyvinis ir vaisinis erškėtinių šeimos augalas (Cydonia); obuolio arba kriaušės pavidalo jo vaisius“ (DLKŽ6i) ← *svar||us* „daug sveriantis, sunkus“ + *-ainis*;
- 2 *svarainis* „lietuvių emigrantų vartojamas Jungtinės Karalystės piniginio vieneto – svaro sterlingų pavadinimas“ (ND) ← *svar||as* (angl. *pound*) + *-ainis*.

Nors abiejų darinių šaknis etimologiškai ta pati, tačiau skiriasi jų pamatiniai žodžiai, taigi galime kalbėti apie darybos homonimus. Dar plg.:

- 1 *elektrukas* „šnek. elektrinis traukinys“ (ND) ← *elektr||a* + *-ukas* arba trumpinys iš darinio *elektrinukas*;
- 2 *elektrukas* „elektroninis atvirukas“ (ND) ← *elektr[-oninis + atvir-]ukas* (darinį galima traktuoti kaip kontaminacinį).

Taigi skirtingi pamatiniai žodžiai arba (ir) skirtingi darybos būdai leidžia formaliai sutampančius žodžius laikyti darybos homonimais, o tuos, kurie šitaip susidaro naujai, – naujadarais.

IŠVADOS

1. Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos ir ją aprašančių šaltinių tyrimai rodo, kad pastaraisiais dviem dešimtmečiais lietuvių kalbos leksika sparčiai atsinaujina įvairiais būdais: skolinamasi arba verčiama iš kitų kalbų, taip pat naujažodžiai kuriami savo darybos ir žodžių semantinės plėtros priemonėmis, tačiau iki šiol šie pokyčiai buvo stebimi ir fiksuojami gana fragmentiškai. Daugiausia dėmesio buvo skiriama naujųjų skolinių fiksavimui ir kodifikacijai, o naujieji žodžių darybos ir semantikos raidos polinkiai iki šiol sistemaiškai nėra aprašyti.

2. Lietuvių kalbos institute kuriama *Lietuvių kalbos naujažodžių kaupykla* (duomenų bazė) ir vienas iš jos viešai prieinamų rezultatų – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* (<http://naujazodziai.lki.lt>), kuriame kaupiamos, sisteminamos ir aprašomos kol kas rankiniu būdu fiksuojamos leksikos naujovės, atveria įvairiapusiškas jos tyrimo galimybes. Pavyzdžiui, iš turimų duomenų matyti polinkis naujoms realijoms įvardyti naudoti kadaise jau buvusias realizuotas darybines kalbos išgales: vietoj pasitraukusių iš aktyviosios vartosenos darinių at-eina naujas, formaliai su senuoju sutampantis jų sluoksnis, įgaunantis naują turinį (plg. *gniauzyklė, išpirktuvės, povakaris, rietiklis, vertyklė* ir pan.).

3. Duomenų apie naujažodžius kaupimas ir tvarkyba atskleidžia keletą su naujažodžiais susijusių lietuvių leksikografijos problemų:

a) naujosios lietuvių kalbos leksikos inventoriaus problema (nesama vieno patikimo atraminio dabartinės leksikos šaltinio, kuris būtų atskaitos taškas naujažodžiams atpažinti; kuriant ND pasirinkti atraminiai leidiniai pasirodė turintys nemažai leksikografinių plyšių);

b) naujažodžių klasifikacijos problema (esant įvairių naujažodžio sąvokos interpretacijų bei skirtingų loginių klasifikavimo pagrindų, keblu pasirinkti tokią vientisą sistemą, kuri tiktų ir duomenims bazėje aprašyti, ir sudarytų prielaidas tirti naujažodžius įvairiais pjūviais);

c) naujažodžių kodifikacijos problema (pateikiant ND antraštinis žodžius, stengiamasi nustatyti vartosenai aktualių naujažodžių normines rašybos, kaitybos, kirčiavimo formas, teikti norminamųjų rekomendacijų, susieti normiškumo santykiais naujažodžių formos variantus. Kadangi dalis duomenų yra visiškai nauji, kartais neaptingami jokiuose lietuvių ar užsienio leksikografijos šaltiniuose, išryškėjo skolintų naujažodžių adaptavimo ir norminimo taisyklių, pritaikytų naujiems įvairių kalbų, pavyzdžiui, japonų, italų, ispanų, skoliniams, stoka).

4. Kadangi vienas iš ND tikslų – atskleisti dabartinių leksikos naujovių mastą ir ypatumus, svarbu naujažodžius sisteminti pagal racionalią klasifikaciją, kuri vėliau leistų tirti naująją leksiką įvairiais pjūviais. Nuo pasirinktos klasifikacijos iš dalies priklauso ir tai, kaip bus interpretuojamas leksikos atsinaujinimo procesas. Viena iš leksikografinės naujažodžių sistematikos problemų – darybinių naujažodžių (įprastai tarient, naujadarų) ir semantinių naujadarų skirtis, ypač tada, kai naujažodis formaliai sutampa su kalboje jau funkcionuojančiu dariniu. Kad būtų išvengta subjektyviojo klasifikacijos veiksnio, ypač jeigu neįmanoma tiksliai atsekti, koku (darybos ar semantinės raidos) būdu atsirado naujažodis, ND vadovaujamasi formaliuoju kriterijumi: net jeigu žodis pasidarytas naujai, bet galima atsekti semantinę ryšį su jau esamu dariniu, arba naujas žodis pasidarytas iš kitos pamatinio žodžio reikšmės negu anksčiau fiksuotas darinys, toks naujažodis laikomas ne naujadaru, o naują reikšmę įgijusiu žodžiu. Taip atskiria darybos homonimai, kuriuos neabejotinai galima laikyti savarankiškais naujadarais.

Literatūra ir šaltiniai

AYTO J. 2007: *A Century of New words*. Revised (1999, 2006) edition. Oxford university press.
BŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*. Redaktorių kolegija: D. Liutkevičienė (vyr. redaktorė), G. Naktinienė,

R. Petrokienė ir kt. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://bkz.lki.lt>.
DLKG₄ – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. 4-as pataisytas leidimas. Red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo

- ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- DLKŽ6i – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. redaktorius S. Keinys. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, internetinė versija, 2011. Prieiga internete: <http://dz.lki.lt>.
- FISHER R. 1998: *Lexical change in present-day English: a corpus based study of the motivation, institutionalization, and productivity of creative neologisms*. – Tübingen: Narr.
- GIRČIENĖ J. 2005: *Naujųjų mokinių atitikmenys: struktūra ir vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- JAKAITIENĖ E. 2010: *Leksikologija*. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- LEVCHENKO Y. 2010: *Neologism in the lexical system of modern English*. Munich: GRIN Publishing GmbH.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*. T. I–XX (1941–2002): elektroninis variantas. Vyr. red. G. Naktinienė. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. – Prieiga internete: <http://www.lkz.lt>.
- MIKELIONIENĖ J. 2000: Naujažodžiai Vytauto Didžiojo universiteto kompiuteriniame tekстыne (paieška, atranka, klasifikavimas). – *Acta linguistica Lithuanica / Lietuvių kalbotyros klausimai* 42, 15–21.
- MILIŪNAITĖ R. 2012: Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas. – *Gimtoji kalba* 6, 3–11. Prieiga internete: http://www.kalbosnamai.lt/images/dokumentai/mili%C5%ABnait%C4%97_nauja%C5%BEod%C5%BEi%C5%B3%20duomenynas_gk.pdf.
- MILIŪNAITĖ R. 2014: Naujieji kontaminaciniai dariniai lietuvių kalboje. – *Acta linguistica Lithuanica* 71, 246–264.
- MURMULAITYTĖ D. 2014: Priesagos -iklis naujadarų apibrėžčių sistemiškumas. – *Bendrinė kalba* 87. Prieiga internete: <http://www.bendrinekalba.lt>.
- ND – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*. [Tėstinis interneto žinybas nuo 2011 m.] Sudarytoja R. Miliūnaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://naujazodziai.lki.lt>. (Žiūrėta 2014 m. gruodį.)
- NDK – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno kartoteka*.
- OD – *Oxford dictionaries*. Prieiga internete: <http://www.oxford-dictionaries.com/>.
- PICONE M. D. 1996: *Anglicisms, Neologisms and Dynamic French*. J. Benjamins Publishing Company.
- RENOUF A. 2014: Neology: from word to register. – *Language and computers*. Vol. 78 Issue 1. Rodopi, 173–225.
- RUDAITIENĖ V., Vitkauskas V. 1998: *Vakarų kalbų naujieji skoliniai*. Vilnius: Enciklopedija.
- TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*. – Vilnius: Alma littera, 2001.
- URBUTIS V. 2009: *Žodžių darybos teorija*. 2-asis leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- VAICEKAUSKIENĖ L. 2007: *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- БТСРЯ – *Большой толковый словарь русского языка*. Гл. ред. С. А. Кузнецов. СПб.: Норинт, 2009.

THE SELECTION AND REPRESENTATION OF NEOLOGISMS IN THE DATABASE OF LITHUANIAN NEOLOGISMS

Summary

The article addresses the issues that have to be dealt with selecting and defining neologisms in the database, which was started at the Lithuanian Language Institute at the end of 2011. From this base the Database of Lithuanian Neologisms is presented online (<http://naujazodziai.lki.lt>).

New lexical units – words, permanent combinations of words and abbreviations that have appeared in the Lithuanian language are considered neologisms. They appear either borrowing or translating from other languages; neologisms are also created with the help of word formation and word semantic development existing in the Lithuanian language. So far these changes in the lexicon of the Lithuanian language have been observed and recorded mostly fragmentarily.

The database of neologisms, constantly renewed and supplemented, is presented as a research tool of the new Lithuanian language lexicon and was developed and expanded in order to be able to establish in which direction the Lithuanian language lexical system is changing, what processes, in which language usage spheres and on what scale they are taking place. The search tools in the database that have already been developed (by the origin of a neologism, fragments of its structure, written and other variants, people who have used those neologisms, etc.) are demonstrated.

At the end of 2014, over 2,500 neologisms and 8,700 examples of their public usage from the last decade of the 20th–early 21st century were recorded and described. Drawing on these data the criteria for recognising and selecting of neologisms are discussed. According to the classification of neologisms that has been created especially for this database, the following criteria for selecting are studied: by the period of time, basic publications as a starting point of the appearance of new words, sources of recording neologisms and their use.

The article also deals in more detail with the issue of a difference between a neologism and a new meaning connected with systemising neologisms, which is important to lexicography: when a neologism is an extension of the meaning of an existing word and when it has been newly coined.

Difficulties arise in those cases when a neologism can be easily divided into segments of word formation (cf. *rietiklis*, *stiklainis*, *vertyklė*). Examples from the database demonstrate that when it is impossible to precisely trace how a neologism appeared, it is most rational to apply the formal criterion. If a neologism has already been recorded and a word with a new meaning formally matches it, it is considered as a word that has acquired

a new meaning if a semantic analysis suggests that there is a regularity of the meaning development. Those cases of homonymy are separated when formally a neologism coincides with the already recorded one, but the two words do not have any direct semantic connection that could show that semantic development processes have taken place. In cases like these it is usually possible to establish their main words that are different (cf. the word *svarainis* (: *svarus*) “decorative and fruit-bearing shrub of the *rosa* family *Cydonia*, its fruit” that was recorded in dictionaries a long time ago) and a neologism *svarainis* (: *svaras*) “the name for the United Kingdom currency pound of sterling (Lith *svaras* used by the Lithuanian émigré).

The classification of neologisms depends upon the fact how the issue of the difference between a coinage and a new meaning is solved, as well as the interpretation of the renewal processes taking place in contemporary lexicon.